

Чарота Уладзімір Іванавіч

кандыдат філалагічных навук,
старшы навуковы супрацоўнік
Цэнтр даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
г. Мінск, Беларусь

Uladzimir Charota

PhD in Philology,
Senior Researcher
Centre of Studies of Belarusian
Culture, Language and Literature
of the National Academy of Sciences
Minsk, Belarus
vladimir.charota@gmail.com

ИТАЛЬЯНСКИ СЛЕД У ЖЫЦЦІ І ТВОРЧАСЦІ СЫМОНА БУДНАГА

THE ITALIAN TRACE IN THE LIFE AND WORKS OF SYMON BUDNY

Артыкул прысвечаны рэцэпцыі італьянскай літаратуры ў творчасці Сымона Буднага (каля 1530–1593). Аналіз яго прадмовы да перакладу Новага Запавету (1574) і тэалагічнага трактата “Аб асноўных артыкулах хрысціянскай веры” (1576) дазваляюць меркаваць, што іх аўтар быў знаёмы з працамі “Пра вынаходнікаў рэчаў” (1499) Палідора Вергілія, “Заўвагі да Новага Запавету” (1505) Ларэнца Вала і, відаць, з трактатам “Гептапл(ус): пра сем падыходаў да тлумачэння шасці дзён тварэння” (1489) Джавані Піка дэла Мірандалы. Факты, якія пацвярджалі бы пашыраную ў беларускіх крыніцах інфармацыю, што С. Будны валодаў італьянскай мовай і вучыўся ў Італіі, на дадзены момант намі не выяўлены.

К л ю ч а в ы я с л о в ы : *публіцыстычная літаратура Беларусі; Сымон Будны; прадмова; трактат; пераклад; П. Вергілій; Л. Вала; Дж. Піка дэла Мірандала.*

The article is devoted to the reception of Italian literature in the works of Symon Budny (c. 1530–1593). The analysis of his preface to translation of New Testament (1574) and of his theological treatise “O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykulech” (1576) gave us a reason to suppose that their author read the works “De inventoribus rerum” (1499) by Polidoro Virgilio, “Adnotationes in Novi Testamenti” (1505) by Lorenzo Valla and, apparently, the treatise “Heptaplus: de septiformi sex dierum Geneseos enarratione” (1489) by Giovanni Pico della Mirandola. By now we have not discovered the facts that would confirm the information which can be found in Belarusian sources that S. Budny spoke Italian and studied in Italy.

Key words: *publicistic literature of Belarus; Symon Budny; preface; treatise; translation; P. Virgilio; L. Valla; G. Pico della Mirandola.*

Сымон Будны (каля 1530–1593) – пісьменнік, перакладчык, філосаф, асветнік, адзін з буйнейшых дзеячаў рэфармацыйнага руху на Беларусі ў другой палове XVI стагоддзя. Мяркуючы па літаратурнай спадчыне, быў добра адукаваным, меў ґрунтоўныя веды па гісторыі, філасофіі, тэалогіі, літаратуры, на высокім узроўні валодаў лацінскай, старажытнагрэчаскай, старажытнаяўрэйскай мовамі.

У шэрагу навуковых прац, а таксама падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па гісторыі беларускай літаратуры старажытнага перыяду, якія выйшлі ў 1950–1980-х гг., можна знайсці інфармацыю, што Сымон Будны валодаў італьянскай мовай [1, с. 35; 2, с. 229; 3, с. 210; 4, с. 73] і вучыўся ў Італіі [3, с. 210; 5, с. 177; 6, с. 12]. Цікава, між тым, што Я. І. Парэцкі [7] і І. В. Саверчанка [8], аўтары манаграфій пра гэтага актыўнага ўдзельніка рэфармацыйнага руху на Беларусі, у сваіх працах нічога не згадваюць ні пра яго веданне мовы Дантэ, ні пра яго навучанне на Апенінскім паўвостраве. Гэтыя звесткі адсутнічаюць і ў энцыклапедычных даведніках, і ў тых прысвечаных Сымону Буднаму даследаваннях, якія з’явіліся ў канцы XX–XXI стагоддзі. Тут можа быць, напэўна, і наступнае тлумачэнне: звесткі, якія выкарыстоўваліся раней, дакументальна так і не былі пацверджаны. Але паспрабуем асэнсаваць гэта канкрэтней.

Наколькі мы змаглі высветліць, першым, хто дапусціў, што Сымон Будны мог валодаць італьянскай мовай, быў вучоны-славіст М. А. Янчук. У “Нарысах па гісторыі беларускай літаратуры” (1922) ён выклаў вось якую інфармацыю: “Уроджаны на Беларусі, паводле адных вестак мазур, паводле другіх – беларусін, Будны атрымаў адукацыю ў Кракаўскай Акадэміі, дзеля чаго добра ведаў як польскую, гэтак і беларускую мовы й зусім лёгка пісаў на гэтых мовах. Апрача гэтага ён ведаў чэскую й лацінскую мовы, здаецца, італьянскую, а гэтак сама грэцкую й гэбрайскую” (Падкрэслена намі. – У. Ч.) [9, с. 16]. Цяжка сказаць, што навяло даследчыка на меркаванне, падкрэсленае намі: знойдзеныя доказы знаёмства Сымона Буднага з працамі і вучэннем італьянскіх антытрынітарыяў, аналіз лексікі яго ўласных прац і перакладаў, спасылкі ў іх на творы італьянскіх пісьменнікаў ці нешта іншае? Мовы, якімі валодаў асветнік XVI ст., у той жа паслядоўнасці, што і М. А. Янчук, пералічваюць У. І. Пічэта ў “Гісторыі Беларусі” (1924) і В. Ластоўскі ў “Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі” (1926). Працытуем іх: “Ураджэнец Беларусі, Сымон Будны атрымаў адукацыю ў Кракаўскай Акадэміі, гаварыў і пісаў на беларускай і польскай

мовах. Ён ведаў гэтак сама мовы: чэскую, лацінскую, італьянскую, а гэтак сама грэцкую і жыдоўскую” (Падкрэслена намі. – У. Ч.) [10, с. 126]; “Будны быў высока адукаваным чалавекам, акром добрага знаньня крыўскай і польскай, ён роўна добра валадаў мовамі чэскай, лацінскай і італьянскай, а таксама знаў мовы грэцкую і гэбрайскую” (Падкрэслена намі. – У. Ч.) [11, с. 388]. Як бачым, у працах абодвух згаданых гісторыкаў пабочнае слова *здаецца*, як у М. Янчука, альбо штосьці падобнае не ўжыта, і пра веданне італьянскай мовы гаворыцца як пра бясспрэчны факт. Больш таго, В. Ластоўскі робіць яшчэ і дзіўнае заключэнне: “Знаньне італьянскай мовы пацвярджае, што Будны акром Кракаўскай Акадэміі, вучыўся яшчэ і заганіцай у Італіі і Швайцарыі” [Там жа]. Заканамерна ўзнікае сумненне: няўжо толькі незразумела чым пацверджаная інфармацыя пра веданне Сымонам Будным італьянскай мовы дала В. Ластоўскаму падставу зрабіць вывад наконт таго, што рэфармацыйны дзеяч атрымліваў адукацыю на Апенінскім паўвостраве? А ці ўсё ж такі ён абапіраўся на звесткі, якія прыводзілі замежныя даследчыкі? Аднак пошукавая праца ў гэтым кірунку станоўчых вынікаў не дае. Хіба што польскі філолаг Ян Камянецкі ў манаграфіі “Szymon Budny – zapomniana postać polskiej reformacji” (2002) згадвае пра версію наконт вучобы Сымона Буднага ў адным з італьянскіх гарадоў, пры гэтым у зноскы удакладняючы, што яе прапанаваў Вацлаў Ластоўскі ў “Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі” (1926) [12, s. 14]. Такі вольны парадокс: кола замыкаецца. Між тым і польскі даследчык заўважыў, што “не маючы пацвярджэння інфармацыя пра веданне італьянскай мовы службыць Ластоўскаму аргументам для падмацавання тэзіса пра замежнае навучанне Буднага...” (Тут і далей пераклад з польскай і лацінскай моў наш. – У. Ч.) [12, s. 14].

Калі ж весці гаворку пра знаёмства С. Буднага з італьянскім прыгожым пісьменствам, то ў шэрагу выпадкаў па спасылках можна вызначыць, якія творы і працы італьянскіх мастакоў слова ён ведаў. Так, выдадзены ў 1574 г. яго пераклад на польскую мову Новага Запавету суправаджаўся грунтоўнай прадмовай “Да ўсіх верных чытачоў...”. А ў гэтай прадмове адзначаецца, што друкарства пачалося толькі каля 1443 г., і побач на палях указваецца крыніца гэтай інфармацыі: *Vergilij Polydo: De inuēt: li:2. ca:7.* [13, s. 19]. Мяркуючы па ўсім, Будны меў на ўвазе кнігу “De inventoribus rerum” (“Пра вынаходнікаў рэчаў”, 1499) гісторыка, літаратара і энцыклапедыста Палідора Вергілія (італ. Polidoro Virgili(o) лат. Polydorus

Vergilius; каля 1470–1555). Бо ў сёмай главе (Cap. VII. Qui primi libros ediderint, et de prima bibliotheca, et a quo aut ubi usus imprimendarum literarum primo inventus) другой кнігі сваёй працы італьянскі вучоны паведамляе пра нямецкага пачынальніка кнігадрукавання Іагана Гутэнберга, які ў горадзе Майнц вынайшаў спосаб друкавання літар і першым пачаў яго там выкарыстоўваць (*Itaque Ioannes Cuthenbergus natione Theutonicus... primus omnium in oppido Germaniae, quam Moguntiam vocant, hanc imprimendarum literarum artem excogitavit, primumque ibi ea exerceri coepit...* [14, р. 108]). Далей Палідор Вергілій піша, што праз шаснаццаць гадоў пасля гэтага, у 1458 г., нейкі немец Конрад “прынёс гэта” ў Рым (*Decimosexto deinde anno, qui fuit salutis humanae MCCCCLVIII. quidam nomine Conradus, homo itidem Germanus, Romam primo in Italiam attulit...* [Там же]). Відаць, засноўваючыся на пачэрпнутай з “De inventoribus rerum” інфармацыі і на сваіх падліках, Сымон Будны пачатак кнігадрукавання датуе прыблізна 1443 годам. Адпаведна, мы маем права лічыць, што Будны сапраўды чытаў кнігу Палідора Вергілія і што праца італьянца распаўсюджвалася не толькі ў Заходняй Еўропе, але і на беларускіх землях. Бо, як вядома, крыху пазней яна паслужыла асновай для твора, які “часта называюць першай у Рэчы Паспалітай вершаванай энцыклапедыяй” [15, с. 26], – “Inventores rerum, альбо Кароткае апісанне, хто што вынайшаў і ва ўжытак людзям даў” (Вільня, 1608) шляхціца з-пад Пінска Яна Пратасовіча (2-я пал. XVI ст. – пасля 1608). З іншага боку, нельга цалкам выключаць і таго, што Сымон Будны ўзяў гэтую дату з публікацыі нейкага іншага аўтара, у яго ж запазычыўшы і спасылку.

Прадмова да Новага Запавету змяшчае таксама звесткі пра тое, як Будны працаваў над сваім перакладам і на якія крыніцы абапіраўся: *Ono też zbożni czytelnicy niech wiedzą, że się nie leda jako, ani bez wiadomości na to morze tłumaczenia puścił. Nie z jednegom jakiego egzemplarzyka, zasiadszy nad niem, przekładał, alem się na wsze strony (jako mówią) oglądał. Miałem oko na greckie, a nie na jedne, księgi; dokładałem się łacińskich, nie zaniedbawałem słowieńskich; radziłem się rozmaitych kastygatorów, komentatorów, teologów, historyków, i inych wszelakich autorów albo pisarzów, ilem ich na ten czas dosięć mógł* [16, s. 136] ‘Няхай набожныя чытачы таксама ведаюць, што я не абы як і не без вясла выйшаў у гэтае мора перакладу. Не з аднаго якога-небудзь экзэмплярчыка, засеўшы над ім, перакладаў, а ва ўсе бакі (як кажучь) глядзеў. Меў перад вачыма кнігі грэчаскія, і не адну; рупіўся

над лацінскімі, не пакінуў без увагі славянскія; раіўся з рознымі крытыкамі, каментатарамі, тэолагамі, гісторыкамі і іншымі ўсялякімі аўтарамі ці пісьменнікамі, колькі іх на той час дастаць мог'. Ён пералічвае аўтараў, якія аказалі яму найбольшую дапамогу ў перакладзе Новага Запавету, і на першае месца ставіць *Laurentius Valla* [Там жа], г. зн. італьянскага гуманіста Ларэнца Валу (італ. Valla Lorenzo, лац. Vallensis Laurentius; 1407–1457). Няцяжка здагадацца, якая з кніг італьянца магла зацікавіць Сымона Буднага і быць для яго карыснай падчас працы над перакладам. Гэта, найверагодней, апублікаваная ў 1505 г. Эразмам Ратэрдамскім у Парыжы філалагічная праца “Заўвагі да Новага Запавету” [17], што ўяўляе сабою “крытычны тэксталагічны каментарый да Новага запавету” [18, с. 321]. Доказ гэтаму знаходзім у прадмове, калі Будны, разглядаючы пераклады Святога Евангелля паводле Іаана, піша: *Na onem tež miejscu u Johana św. w r. 8 w w. 25 nie ledajako omylili się oba tłumacze, gdzie one słowa Tyn archyn hoti kae lalo hymin, tak przetoczyli: początek, że i mówię wam. Co mieli przetoczyć: Naprzód co i mówię wam. Albo tak: Co i zpirwu mówię wam. Bo tu tin archin nie jest nomen ale adverbium, jako to obaczył mąż wielce uczony, Laurentius Valla, a po niem Erasmus Roterdamus, Castalio, Beza i ini.* [16, s. 126] ‘У тым жа месцы ў Св. Іаана у раздз. 8 у вершы 25 не абы як памыліліся абодва перакладчыкі, дзе такія словы “Tyn archyn hoti kae lalo hymin” яны так пераклалі: “пачатак, што і кажу вам”. Іх павінны былі перакласці: “Ад пачатку, што і кажу вам”, альбо так: “што і спачатку кажу вам”. Бо тут “tin archin” не nomen (назоўнік), а adverbium (прыслоўе), як гэта заўважыў вельмі вучоны муж Лаўрэнцій Вала, а пасля яго Эразм Ратэрдамскі, Кастэлія, Бэза і іншыя’. Сапраўды, якраз гэтую памылку падрабязна разбірае Ларэнца Вала ў сваіх “Заўвагах да Новага Запавету” [17, f. XXI]. І мы не беспадстаўна можам рабіць выснову, што Сымон Будны ўсё ж такі чытаў гэтую працу італьянца.

Маюцца таксама сур’ёзныя падставы меркаваць, што ён быў знаёмы і са спадчынай італьянскага філосафа, пісьменніка і гуманіста Джавані Піка дэла Мірандалы (італ. Pico della Mirandola Giovanni, лац. Picus Mirandula(nus) Iohannes; 1463–1494). На гэта ёсць прамое ўказанне ў яго тэалагічным трактате “O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykułach” (“Аб асноўных артыкулах хрысціянскай веры”), выдадзеным таксама ў Лоску ў 1576 годзе. Як вядома, Сымон Будны на пачатку сваёй дзейнасці быў кальвіністам, пасля чаго ў 60-х гг. прыкмуў да антытрынітарыяў і паступова стаў

“лідарам антытрынітарнага руху ў Вялікім Княстве” [8, с. 18, 27–28, 54], заўзята адстойваючы яго ідэі. У прыватнасці, шмат увагі ў сваёй творчасці Будны надаваў догмату пра трыадзінства Бога (Тройцу), спрабуючы абвергнуць яго. І ў названым трактаце ён робіць чарговыя захады гэтага плану. Як сам ён адзначае, адным з доказаў трынітарыяў, што Дух Святы – гэта Бог усемагутны, як і Бог Айцец альбо трэцяя іпастась Бога, змяшчае частка верша 2 раздзела 1 Кнігі Быцця: *Duch Boży ruszał się (albo nasiedział, albo nosił się) nad wodami* [19, s. 176] ‘Дух Божы рухаўся (альбо знаходзіўся, альбо насіўся) над водамі’. Ён настойвае, што яна ... *tak ma być przełożone: “A wiatr Boży powiewał albo (jako Farnovius przekłada) szumiął po obliczu wód”, tedyć się nie może o Duchu Ś. rozumieć, a przeto też ten dowód trójczacki wniwecz. Co nie jeden sam twierdzą, ale i sami to trójczacy, i dawni, i niniejszy, zeznawają, jako Tertulijan, Klement, Złotousty, na ostatek i sam Augustyn nie jest przeciw temu..., także i Basilius. Miedzy terażniejszymi lepak teologami za nami stoją Picus Mirandulanus, Iohan<nes> Oecolampadius...* [19, s. 178] ‘...так павінна быць перакладзена: “І вецер Божы павяваў альбо (як перакладае Фарновіус) шумеў па абліччу вод”, і таму нельга пад ім Духа Святога разумець, а значыць і гэты трынітарскі доказ разбураецца. Гэта не толькі я адзін сцвярджаю, але і самі трынітарыі, і даўнія, і цяперашнія, тое ж сведчаць – такія, як Тэртуліян, Клімент, Златавуст, нарэшце і сам Аўгусцін не супраць гэтага..., а таксама Васілій. А сярод цяперашніх тэолагаў на нашым баку стаяць Пікус Мірандуланус, Іаган Экалампадыус...’. Відавочна, што па такім упамінанні італьянскага філосафа складана вызначыць, да якой канкрэтна яго працы адсылае чытача Сымон Будны. З. Завадскі, аўтар заўваг да выдання трактата “O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykulech”, якое ўбачыла свет у Польшчы ў 1989 г., лічыць, што антытрынітарый меў на ўвазе наступныя ўрыўкі з працы “Heptaplus: de septiformi sex dierum Geneseos enarratione” (“Гептапл(ус): пра сем падыходаў да тлумачэння шасці дзён тварэння”, 1489) [19, s. 244] – бо там гаворка ідзе пра Дух Гасподні над водамі: *Super has aquas Spiritus Domini, idest vis causae efficientis, Domini organum et instrumentum, merito ferri dicitur, neque dicitur ferri super terram, quia non attingit agens subiectum aut permeat nisi mediis illis intercedentibus qualitatibus; quas dum versat et agit, oritur lux, idest formae species et decor, tenebrarum quas diximus, idest privationis, expultrix et fugatrix. ... Vidimus item super aquas, idest fluxas dispositiones materiae quasi terrae praesentes, ferri Spiritum Domini, idest vim*

causae agentis, non uti causam principalem sed uti Spiritum Domini, idest organum divinae artis, quomodo spiritus noster vitalis organum animi est. Et statim, tractante spiritu aquas illas et persuadente subiectum, iussu Dei artificis, exorta est lux, idest formae decus et splendor [20, p. 210, 212]. З меркаваннем польскага даследчыка трэба пагадзіцца. Хоць бы таму, што, наколькі нам вядома, толькі ў працытаваных радках гэтай працы Дж. Піка дэла Мірандала дае сваё тлумачэнне часткі другога верша першага раздзела Кнігі Быцця [20, p. 597] і называе Дух Гасподні *сілай дзеючай прычыны, сродкам і інструментам Госпада* і г. д. Рабіць іншыя здагадкі наконт таго, як адбылося знаёмства Сымона Буднага са спадчынай італьянскага гуманіста, на наш погляд, няма сэнсу з-за адсутнасці надзейнай інфармацыі.

Падагуліць выкладзенае можна так: праведзеныя пошукавая праца і аналіз прадмовы Сымона Буднага да перакладу Новага Запавету (1574) сукупна з яго тэалагічным трактатам “Аб асноўных артыкулах хрысціянскай веры” (1576) дазваляюць меркаваць, што іх аўтар быў знаёмы з працамі “Пра вынаходнікаў рэчаў” (1499) Палідора Вергілія, “Заўвагі да Новага Запавету” (1505) Ларэнца Валы і, відаць, з трактатам “Гептапл(ус): пра сем падыходаў да тлумачэння шасці дзён тварэння” (1489) Дж. Піка дэла Мірандалы. Трэба звярнуць таксама ўвагу на тое, што названыя працы былі напісаны на лацінскай мове і толькі потым з’явіліся іх пераклады на італьянскую. На чым грунтавалася выказаная М. А. Янчуком гіпотэза наконт таго, што Будны валодаў італьянскай мовай, невядома. Аднак яна аказалася падхопленай іншымі айчыннымі даследчыкамі і ў іх працах стала падавацца ўжо як даказаны факт. Не выклікае даверу і даволі распаўсюджаная ў беларускіх крыніцах інфармацыя пра вучобу Сымона Буднага ў Італіі, паколькі на дадзены момант адзіным пацвярджэннем яе з’яўляецца дапушчэнне, што ён ведаў італьянскую мову.

ЛІТАРАТУРА

1. *Вольскі, В. Ф.* Старажытная літаратура і літаратура XVIII ст. / В. Ф. Вольскі // Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры : дапам. для студэнтаў ВНУ / рэдкал.: В. В. Барысенка [і інш.]. – Мінск, 1956. – С. 5–57.
2. *Майхровіч, С.* Сымон Будны / С. Майхровіч // *Полымя*. – 1967. – № 2. – С. 225–241.

3. *Коршунаў, А. Ф.* Сымон Будны / А. Ф. Коршунаў // Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры : 2 т. / рэдкал.: В. В. Барысенка [і інш.] – Мінск : Навука і тэхніка, 1968–1969. – Т. 1 : 3 старажытных часоў да канца XVIII ст. – 1968. – С. 209–222.
4. *Ларчанка, М. Р.* Сымон Будны / М. Р. Ларчанка // Старажытная беларуская літаратура : вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / П. П. Ахрыменка, М. Р. Ларчанка. – Мінск, 1968. – С. 73–80.
5. *Коршунаў, А. Ф.* Сымон Будны / А. Ф. Коршунаў // Гісторыя беларускай літаратуры: старажыт. перыяд : падруч. для філал. фак. пед. ін-таў / М. М. Грынчык [і інш.] ; пад рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча. – Мінск, 1985. – С. 177–184.
6. *Кароткі, У. Г.* 3 гісторыі мастацкага слова Беларусі / У. Г. Кароткі // Старажытная беларуская літаратура : зб. / уклад. Л. С. Курбека ; аўт. прадм. У. Г. Кароткі. – Мінск, 1990. – С. 5–16.
7. *Парэцкі, Я. І.* Сымон Будны / Я. І. Парэцкі ; навук. рэд. З. Ю. Капыскі. – Мінск : Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1975. – 168 с.
8. *Саверчанка, І. В.* Сымон Будны – гуманіст і рэфарматар / І. В. Саверчанка. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 223 с.
9. *Янчук, Н. А.* Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры : Старадаўні перыяд : (Курс прачытаны ў Маскоўскім універсітэце) / Н. А. Янчук ; пад рэд. У. Дзяржынскага. – Менск [Мінск] : Беларускае кааперацыйна-выдавецкае таварыства “Адраджэнне”, 1922. – 118 с.
10. *Пічэта, У.* Гісторыя Беларусі / У. Пічэта. – Масква; Ленінград : Дзяржаўнае выдавецтва, 1924. – 134 с.
11. *Ластоўскі, В.* Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі : Спроба паясніцельнай кнігапісі ад канца X да пачатку XIX стагоддзя / В. Ластоўскі. – Коўна : Друк. Сакалоўскага і Лана, 1926. – 776 с.
12. *Kamieniecki, J.* Szymon Budny – zapomniana postać polskiej reformacji / J. Kamieniecki. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. – 192 s.
13. Nowy Testament znowu przełożony / a na wielu mieyscach za pewnemi dowodami odprzysad przez Simona Budnego oczyszczony / y krotkiemi przypiskami po kraioch objaśniony. Przydane też są na końcu tegoż dostatecznieysze przypiski / ktore kaźdey iak miarz odmiany przyczyny ukazują. – Na zamku Łoskiem [Łosk], 1574. – [942] s.
14. *Polydori Vergilij Urbinatis.* De rerum inventoribus libri octo. Eiusdem in dominicam precem commentariolum / P. Vergilius. – Basileae : apud Isingrinium, 1546. – [48], 534 p.

15. *Бразгуноў, А.* Паэзія Вялікага Княства / А. Бразгуноў // Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI–XVIII стст. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; уклад., прадм. і камент. А. У. Бразгунова. – Мінск, 2011. – С. 10–35.
16. [*Budny, S.*]. Dedykacya, przedmowa i przypiski S. Budnego do przekładu Nowego Testamentu z r. 1574 // Szymon Budny jako krytyk tekstów biblijnych / H. Merczyng. – Kraków, 1913. – S. 111–178.
17. *Laurentii Vallensis* viri tam graecae quam latinae linguae peritissimi in Latinam Novi testamenti interpretationem ex collatione Graecorum exemplarium Adnotationes apprime utiles / L. Vallensis. – Parrhisiis, 1505. – [2], XLV f.
18. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век) : [сборник] / сост., общ. ред., вступ. ст. и коммент. Л. М. Брагиной. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 383 с.
19. *Budny, Sz.* O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykulech / Sz. Budny ; oprac. M. Maciejewska, L. Szczucki, Z. Zawadzki. – Warszawa; Łódź : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 247 s.
20. *Pico della Mirandola, G.* De hominis dignitate ; Heptaplus ; De Ente et Uno e scritti vari / G. Pico della Mirandola ; a cura di E. Garin. – Firenze : Vallecchi editore, 1942. – 601 p.

Поступила в редакцию 24.04.2024.